

Lovagi kultúra a késő középkori Litvániában

A történeti irodalomban a 14. századot gyakran a Német Lovagrend és Litvánia közötti „százéves háborúnak” nevezik.¹ 1305 és 1409 között mintegy 300 *expeditióra*, azaz a litván területekre irányuló lovagrendi katonai akcióra, s legalább ugyanennyi, ha nem több litván támadásra került sor.² A szinte folyamatos harcok ellenére azonban a szemben álló felek között békés időszakok is voltak, amelyek kulturális téren egyfajta közeledéssel, számos anyagi természetű dolog, valamint értékrendi, világnézeti tartalom megismerésével, átvételével jártak. Ennek leglátványosabb és a forrásokban legjobban dokumentált részét a litván felső réteg által az európai lovagi harcmódor és lovagi kultúra átvétele jelentette. A 15. század elején már egyre általánosabbá vált, hogy a litván előkelők lovagi bajvívásokon vettek részt és lovagi szimbólumokat, jelképeket, címereket használtak.³ Amikor 1446-ban a Német Lovagrend nagymestere Hans Marschalk és Jenichen von Tergowitz lovagokat követként a litván udvarba küldte, levelében azt írta, hogy küldötteinek a diplomáciai megbízatásukon túl azt a feladatot szabta, hogy „ott a lovagságot gyakorolják” („*ritterschaft zcu uben*”).⁴ Ez a levél, s az abban foglaltak azt bizonyítják, hogy ekkorra, azaz a 15. század közepére Európa legkésőbb keresztény hitre tért országában, Litvániában⁵ is gyökeret vert, s elterjedt a lovagi kultúra.

A 14. század, különösen annak második fele és a 15. század első fele Litvánia számára a középkori értelemben vett „modernizáció” évszázada volt, ami viszont nem kapcsolódott össze szükségképpen minden vonatkozásban a nyugati kereszténységgel. Ekkor alakult ki az uralkodói, a nagyfejedelmi dinasztia, formálódott ki a litván nemesség, amely alkalmas társadalmi réteg volt a lovagi típusú, alapvetően individuális katonai értékrendet előtérbe helyező kultúra hordozójának szerepére, ekkor erősödött meg a fejedelemség katonai potenciálja, és ekkor jöttek

* A szerző a Debreceni Egyetem BTK Egyetemes Történeti Tanszékének habilitált docense (4032 Debrecen, Egyetem tér 1., posan.laszlo@arts.unideb.hu).

1 Housley, 1992. 338.

2 Paravicini, 1995. 19.; Forstreuter, 1962. 4–5.; Jakštas, 1958–1959. 139–183.; Zajaczkowski, 1929. 227–228.; Ehlers, 2007. 51–52.

3 Semkowicz, 1914. 414–415.

4 GStA PK Ordens Foliant (OF) 16, 1152–1154.

5 Litvánia késői keresztény hitre téréséről lásd: Baronas, 2006. 6–12.; Chodynicky, 1914. 215–318.; Górski, 1983. 10–31.; Kiaupa–Kiaupienė–Kuncevičius, 2000. 145–147.

létre az első városok is.⁶ Ez a nagyon széles értelemben vett kultúra ugyan nem kötődött kizárólagosan a kereszténységhez, de tagadhatatlan, hogy a késő középkori Európában a lovagság és a katolicizmus egymással szorosan összefüggő tartalmat jelentett.⁷ Az a freskó, amely a strassburgi székesegyházban látható, és a 14. század végén készült, jól érzékelteti Litvánia korabeli európai megítélését. A 12. lovon és kereszttel ábrázolt európai állam (nép) mögött egy gyalogos jelképezte a frissen keresztény hitre tért Litvániát.⁸

Diplomáciai és katonai kapcsolatok

A lovagi kultúra megismerése és átvétele szempontjából a diplomáciai és a katonai jellegű kapcsolatok voltak a meghatározóak, de a személyes kiválóságra alapozott megbecsülés, személyes rokonszenv vagy akár baráti viszony sem volt elhanyagolható. A litván előkelők és a fejedelmek már a 13. századtól házassági kapcsolatokat alakítottak ki a katolikus lengyel és az ortodox keleti szláv fejedelmi házakkal.⁹ Amikor 1297 elején Livóniában fegyveres konfliktussá fajult a Német Lovagrend és Riga városa, illetve annak érseke közötti ellentét (melynek során a lovagok foglyul ejtették az érseket), a rigai káptalan és a város magisztrátusa Vytenis litván fejedelemmel, azaz egy pogánnyal szövetkezett.¹⁰ A litván fejedelmi udvarra a hosszú évekig ott raboskodó nyugati lovagok is hatással lehettek, akiket rangjuk és társadalmi státusuk szerint kellő megbecsülésben és tiszteletben részesítettek. Heinrich Kranichfeld, Rastenburg komtúrja például 1353-ban esett litván fogságba, és csak nyolc évvel később, 1361-ben szabadult, amikor a nagymester a lovagrend fogságába esett litván előkelőkkel ki tudta cserélni.¹¹ Johann Kolin, Johannsburg komtúrja öt évig, egy Johann Schönefeld nevű lovag pedig négy évig volt litván fogságban.¹² Egy 1337. évi híradás szerint egy ifjú német nemes, aki keresztes lovagként jött harcolni a pogányok ellen a Baltikumra, kilenc évig raboskodott a litvánoknál.¹³ Vytautas nagyfejedelem 1400-ban egy brabanti nemest engedett szabadon, aki udvarában raboskodott („*eynen ritter von Brabant, der do gefangen was*”).¹⁴

Míg egyik oldalról a litvánok tanulhattak nyugati foglyaiktól, addig fordított irányú hatások is előfordulhattak. Hermann von Wartberge leírása szerint például 1374-ben és 1376-ban néhány keresztény, aki litván fogságba esett, hitehagyottá vált.¹⁵ 1330-ban Gediminas litván nagyfejedelem és I. Ulászló lengyel király (akik 1325-ben a gyermekeik közötti házassággal megerősített szövetséget kötöttek)

6 Zajaczkowski, 1939. 139.; Nikžentaitis, 2004. 74.; Ochmański, 1980. 131–159.; Kiaupa, 1996. 167–176.

7 Bosl, 1975. 74–76.; Brunner, 1976. 142–171.; Ganshof, 1976. 130–141.; Zombori, 1988. 8–9.

8 Samsonowicz, 1996. 35–39.

9 Ivinskis, 1939. 16.; Ivinskis, 1954. 367.; Hocij, 1954. 408.

10 Selart, 2007. 256–257. és 284.

11 Wigand, 1863. 429–430.

12 Uo. 429., 455. A litván háborúk során fogságba esettekről lásd: Nikžentaitis, 1999. 193–208.

13 Wigand, 1863. 494–495.

14 Posilge, 1866. 236.

15 Wartberge, 1863. 111., 140–141.

együtt harcolt a Német Lovagrend ellen.¹⁶ A közös hadjárat lehetőséget kínált a litvánoknak a keresztény fegyverek, páncélok, katonai értékek megismerésére. A lovagrend és Litvánia közötti 14. századi háborúk során számos esetben került sor párharcra, bajvívásra, amikor a litván harcosok „testközelből” ismerhették meg a lovagi fegyvereket és harcászatot.

A *Canonici Sambiensis* feljegyzései szerint 1316-ban egy Plisk nevű cseh nemes, aki számos nyugati lovaggal együtt vett részt egy litván hadjáratban, bajvívásban legyőzött és megölt egy litván fegyverest.¹⁷ Amikor János cseh király 1337-ben a második keresztes hadjáratát vezette a litvánok ellen,¹⁸ a krónika szerint egy Margaris nevű litván előkelővel abban egyezett meg, hogy párharcot fognak vívni, a bajvívásra azonban nem került sor.¹⁹ Peter Suchenwirt osztrák lovagköltő művében arról számolt be, hogy III. Albrecht osztrák herceg 1377. évi hadjárata során egy Konrad von Schweinbart nevű lovag bajvívásban kopjával kiütötte a nyeregből a pogányok egyik főemberét, majd karddal levágta.²⁰ Ezek a beszámolók arról tanúskodnak, hogy a 14. században a litván előkelők körében egyre jobban elterjedt a nyugati típusú hadakozás és a lovagi fegyverzet, s feltehetően a lovagi kultúra számos más eleme sem maradt előttük ismeretlen. Valamilyen formában bizonyára találkoztak a lovaggá ütés szertartásával is, mert a keresztény oldalon a litván hadjáratok alkalmával gyakran került sor lovaggá ütésre,²¹ sőt Wigand von Marburg leírása szerint 1364-ben egy Patrikas nevű, lovagrend párti litván bojárt is nyugati minta szerint lovaggá ütöttek.²²

A litván–lovagrendi kapcsolatok nemegyszer egészen közeli, szinte családi jelleget is öltöttek, ami a litván oldalon komoly szerepet játszott a nyugati kulturális hatások befogadásában. Így például Kęstutis fejedelem lányának, Danuténak Osterode komtúrja, Gunther von Hohenstein lett a keresztapja, amikor feleségül ment a mazóviai herceghez, és megkeresztelkedett. A fejedelem és a komtúr közötti baráti viszony a későbbiekben is megmaradt.²³ Véltetően ez a kapcsolat is hozzájárult ahhoz, hogy a litván fejedelem kiválóan beszélt németül, így nyelvi akadály sem volt a lovagi kultúra megértésének. Talán emiatt is, hogy Kęstutis beszélt németül, az 1350-es években komoly elismerést, tiszteletet vívott ki a nyugati lovagok körében. A kortárs vélemények szerint a litván fejedelem minden lovagi ideát megtestesített.²⁴ Wigand von Marburg krónikája szerint a pogány litván fejedelmi udvarban már elterjedt a lovagi ethosz és a lovagi kultúra becsületkódexe, a küzdelemhez, párharcához kapcsolódó íratlan etikai rendje.²⁵ Abban, hogy a keresztény világban a pogány Kęstutisra lovagként tekintettek, vélhetően szerepet játszhatott az is, hogy 1358-ban kedvezően reagált IV. Károly császárnak a megkeresztelkedésére vonatkozó felszólításá-

16 Erről lásd: Hein, 1942. 39–43.

17 *Canonici Sambiensis*, 1861. 286.

18 János cseh király második keresztes hadjáratáról lásd: Meltzer, 1940. 125–126.; Hoensch, 2000. 89.

19 Wigand, 1863. 489–490.

20 Suchenwirt, 1863. 166.

21 Uo. 157., 159., 165.; Posilge, 1866. 228.

22 Wigand, 1863. 545.

23 Petrauskas, 2004. 31.; Rowell, 1996. 565.

24 *Die ältere Hochmeisterchronik*, 1866. 593–594.

25 Wigand, 1863. 494–495.

ra²⁶ (amire hét évvel korábban már I. [Nagy] Lajos magyar királynak is ígéretet tett).²⁷ Ha Kęstutis nem is, de fia, Butautas 1365-ben felvette a kereszténységet. Minden bizonynyal konfliktusba keveredhetett apjával, ezért a Német Lovagrendhez menekült (ott keresztelkedett meg), majd IV. Károly császár udvarába ment („*Item in desim jore qwam Kynstottin son ken Pruszen. Von eygenem willen entreit her von dem vater unde wart getouft czu Kongsberg unde warth Heynrich genant, unde czog dornach czum keyser; der behilt yn bie ym unde gap ym lant unde luche yn; unde wart eyn gutter cristin*”).²⁸

A 14. század utolsó harmadában megélénkültek a keresztény világ és Litvánia közötti diplomáciai kapcsolatok. 1379-ben Kęstutis unokaöccse, Skirgila utazott a magyar királyhoz és az új császárhoz, IV. Vencelhez, majd a litván nagyfejedelemi trónért vívott belháború kirobbanását követően 1381-ben, az egykor emigrált Butautas egyik otthon maradt fia, Vaidutis is elhagyta Litvániát.²⁹ Miután Jagelló nagyfejedelem megkeresztelkedett, és Hedvig lengyel királynővel kötött házassága révén a lengyel trónt is megszerezte (1386), illetve hosszú háborúskodást követően kiegyezett unokatestvérével, Kęstutis fiával, Vytautasszal (1401),³⁰ a lovagi kultúra és értékrend általánossá vált a litván fejedelmi udvarban és a litván felső réteg körében. Egy 1431-ben kelt oklevélben például a litván előkelők keresztényként és lovagként határozták meg önmagukat.³¹ A litván nemesek már 1403-ban egy heroldot küldtek Markward von Salzbach brandenburgi komtúrhoz („*...bayoren herolden santen czu Marquard*”),³² hogy lovagi bajvívásra hívják. Ez az információ abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy a herold tisztség a lengyel királyi udvarban sem sokkal korábban, csak 1395-ben jelent meg.³³ Ugyanebben az évben Balga komtúrja két pár sarkantyút, a lovagsághoz tartozó szimbólumot küldött barátságá jeléül a litván haderő parancsnokának, Stanislovas Čupurnának.³⁴ Vytautas fejedelem udvarában a szertartások, ceremóniák, rendezvények lebonyolításában komoly szerepet játszott egy Niclus Luczke nevű herold („*Niclus Luczke des herczogen Witouts herolde*”).³⁵ 1408-ban a Német Lovagrend nagymestere három lovagi nyeret, kantárt és kengyelt küldött ajándékba Vytautas fejedelemnek.³⁶

A lovagi kultúra litvániai elterjedésében nagy szerepe volt a fejedelmi udvarba látogató külföldi nemeseknek, illetve a Vytautas szolgálatába szegődött idegen lovagoknak. (De Kelet-Közép-Európa többi országában is alapvetően a külföldi lovagok voltak a lovagi kultúra és értékek fő elterjesztői.)³⁷ 1406-ban két burgund

26 Grundmann, 1971. 98.

27 Mierzyński, 1893. 104–112.; Bertényi, 1989. 102.; Rowell, 1992. 152–156. és 159–160.; Kristó, 1983. 128.

28 Posilge, 1866. 84.

29 Uo. 115.

30 CEV 223., 224.; Hellmann, 1976. 41.; Jablonowski, 1955. 26.

31 GStA PK OF 14, 599–600.

32 Posilge, 1866. 267.

33 Kuczyński, 1997. 329–339.

34 CDP VI. 172.

35 CEV 969., 972., 973.

36 *Das Marienburger Tresslerbuch*, 1896. 489.

37 Fügedi–Bak, 1998. 3–17.; Jurek, 1998. 19–49.

herold utazott Litvániába.³⁸ 1412-ben egy kasztíliai nemes, Alfons Mundarra tett látogatást a litván fejedelemnél.³⁹ 1413-ban Luxemburgi Zsigmond német-római uralkodó és magyar király követe, Makrai Benedek utazott Vilniusba, hogy közvetítsen a Német Lovagrend és Litvánia között.⁴⁰ 1414-ben egy burgund lovag, Ghillebert de Lannoy tett látogatást a litván udvarban, ahová hét évvel később, 1421-ben ismét visszatért.⁴¹ 1420-ban brabanti és milánói nemesek érkeztek Vilniusba.⁴² A lengyel származású Jakub Kobylany, vagy a mazóviai Jerzy Strumilo magas tisztségeket töltöttek be Vytautas udvarában. Oleśnica hercege, Konrád 1417-ben hosszú hónapokon át a litván udvartartáshoz tartozó lovag volt, ahogyan több sziléziai nemes is, mint Konrad Frankenberg, Thomschilk von Tannenfeld vagy Sigmunt Roth.⁴³ Wenczlaw opawai (Troppau) herceg néhány évig ugyancsak a litván fejedelmi udvarban élt, de már nem Vytautas, hanem az őt követő Švitrigaila nagyfejedelem idején.⁴⁴ De nemcsak külföldi lovagok jöttek Litvániába, hanem a 15. században a litván nemesek is egyre nagyobb arányban fordultak meg más országokban, ahol kapcsolatba kerültek a késő középkori udvarokban kiteljesedő lovagi kultúrával. 1427-ben például egy Henne nevű litván bojárj Marienburgban, a lovagrend székhelyén ütötték lovaggá („*czum ritter geschlagen*”).⁴⁵ Stanislovas Sudivojaitis a nagyfejedelem követeként mint litván lovag jelent meg 1469-ben Rómában.⁴⁶ Albertas Jonaitis Mauvydas 1475-ben a bajor hercegi udvarban járt, amikor IV. Kázmér lengyel király s litván nagyfejedelem lánya, Hedvig férjhez ment a bajor herceghez.⁴⁷

A lovagi erények és virtus megjelenítésére és gyakorlására leginkább a lovagi tornák szolgáltak.⁴⁸ Amikor Luxemburgi Zsigmond 1412-ben Budán döntőbíráskodott a Német Lovagrend, valamint a lengyel–litván állam közötti viszályban,⁴⁹ a magyar királyi székhelyen a 15. század elejének egyik legnagyobb s legfényesebb lovagi tornáját rendezték, amelyen – Jan Długosz lengyel krónikás leírása szerint – mintegy húsz ország száz lovagja között litván lovagok is részt vettek.⁵⁰ Egy 1422. évi oklevél szólt arról, hogy Vytautas nagyfejedelem udvarában szintén volt lovagi viadalok, tornák rendezésére alkalmas küzdőtér.⁵¹ Luxemburgi Zsigmond magyar király 1408-ban Borbála királynéval és 22 báróval együtt Sárkány Rend néven világi lovagrendet alapított, amely a burgund Aranygyapjas Rend vagy az angol Térdszalag Rend mellett a

38 Petrauskas, 2004. 32.

39 Petrauskas, 2006. 46.

40 Uo. 47.

41 Mickūnaitė, 2006. 30.

42 CEV 463.

43 CEV 396.; Jakubczak, 1992. 245–254.; Petrauskas, 2006. 51–52.

44 GStA PK Ordensbriefarchiv (OBA) 6124.

45 CEV 775.

46 Petrauskas, 2006. 54.

47 Biskup, 1987. 285–300.

48 Sandberger, 1937. 15–74.; Pohanka, 2011. 110–137.; Zombori, 1988. 29–36.; Behringer, 2014. 90–98. és 139–141.

49 Staatsverträge, 1939. Nr. 86., 87., 89., 104.

50 Długosz, 1997. 202. Az 1412. évi budai lovagi tornáról lásd: Dvořáková, 2009. 216.

51 CEV 578.

kor egyik legnépszerűbb és legjelentősebb világi lovagrendje volt.⁵² 1429-ben Vytautas nagyfejedelem, sőt felesége is tagja lett a Sárkány Rendnek.⁵³ Ez az esemény önmagában is kifejezi, szimbolizálja, hogy a 15. század első évtizedeiben Litvániában már milyen mélyen gyökeret eresztett a lovagi kultúra és a lovagi értékrend.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

GStA PK
Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (Berlin)

2. Kiadott források

Canonici Sambiensis

1861 *Canonici Sambiensis epitome gestorum Prussie*. In: *SRP* vol. I. 272–290.

CDP

1861 *Codex diplomaticus Prussicus. Urkunden-Sammlung zur älteren Geschichte Preussens aus dem Königl. Geheim-Archiv zu Königsberg nebst Regesten*. Bd. 6. Hrsg. v. Voigt, Johannes. Königsberg, 1861.

CEV

1882 *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*. Ed.: Prochaska, Antoni. Cracoviae, 1882.

Das Marienburger Tresslerbuch

1896 *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*. Hrsg. v. Joachim, Erich. Königsberg, 1896.

Die ältere Hochmeisterchronik

1866 *Die ältere Hochmeisterchronik*. In: *SRP* vol. III. 519–725.

Długosz

1997 *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, 1406–1412*. Lib. 10–11. Ed. curavit et introd. scripsit Ioannes Dąbrowski. Varsaviae, 1997.

Posilge

1866 *Posilge, Johann von: Chronik des Landes Preussen*. In: *SRP* vol. III. 79–397.

SRP

1861–1866 *Scriptores rerum Prussicarum. Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*. Vol. I–III. Hrsg. v. Hirsch, Theodor–Toeppen, Max–Strehlke, Ernst. Leipzig, 1861, 1863, 1866.

Staatsverträge

1939 *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert*. Bd. I. 1398–1437. Hrsg. v. Weise, Erich. Marburg, 1939.

52 A Sárkány Rend alapításáról lásd: Dvořáková, 2009. 203–207.; Mályusz, 1984. 60–61. A késő középkori világi lovagrendekről lásd: Zombori, 1988. 115–126.; Hunyadi–Pósán, 2011. 125–129.

53 Dvořáková, 2009. 204.; Lővei, 1987. 148–179.

Suchenwirt

1863 Suchenwirt, Peter: Von Herzog Albrechts Ritterschaft. In: *SRP* vol. II. 161–169.

Wartberge

1863 *Hermanni de Wartberge Chronicon livoniae*. Hrsg. v. Ernst Strehlke. Separatabdruck aus dem zweiten Bande der *Scriptores rerum Prussicarum*. Leipzig, 1863.

Wigand

1863 Wigand von Marburg: *Chronicon*. In: *SRP* vol. II. 529–600.

3. Szakirodalom

Baronas

2006 Baronas, Darius: Die Hintergründe für Litauens späte Annahme des Christentums. In: *Annaberger Annalen*, 14. (2006) 6–12.

Behringer

2014 Behringer, Wolfgang: *A sport kultúrtörténete az ókori olimpiáktól napjainkig*. Bp., 2014.

Bertényi

1989 Bertényi Iván: *Nagy Lajos király*. Bp., 1989.

Biskup

1987 Biskup, Marian: Wokół „landshuckiego wesela” 1475 roku. In: Biskup, Marian–Górski, Karol: *Kazimierz Jagiellończyk. Zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku*. Warszawa, 1987. 285–300.

Bosl

1975 Bosl, Karl: *Die Gesellschaft in der Geschichte des Mittelalters*. Göttingen, 1975.

Brunner

1976 Brunner, Otto: Die ritterlich-höfische Kultur. In: *Das Rittertum im Mittelalter*. Hrsg. v. Borst, Arno. Darmstadt, 1976. 142–171. (Wege der Forschung, CCCIL.)

Chodyncki

1914 Chodyncki, Kazimierz: Próby zaprowadzenia chrześcijaństwa na Litwie przed rokiem 1385. In: *Przegląd Historyczny*, 18. (1914) 215–318.

Dvořáková

2009 Dvořáková, Daniela: *A lovag és király. Stiborici Stibor és Luxemburgi Zsigmond. Képek és történetek egy középkori magyar nemes életéből*. Pozsony, 2009.

Ehlers

2007 Ehlers, Axel: *Die Ablasspraxis des Deutschen Ordens im Mittelalter*. Marburg, 2007. (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 64.)

Forstreuter

1962 Forstreuter, Kurt: *Deutschland und Litauen im Mittelalter*. Köln–Graz, 1962. (Studien zum Deutschtum im Osten, 1.)

Fügedi–Bak

1998 Fügedi, Erik–Bak, János M.: Fremde Ritter im mittelalterlichen Ungarn. In: *Quaestiones Mediae Aevi Novae*, 3. (1998) 3–17.

Ganshof

1976 Ganshof, François Louis: Was ist das Rittertum? In: *Das Rittertum im Mittelalter*. Hrsg. v. Borst, Arno. Darmstadt, 1976. 130–141. (Wege der Forschung, CCCIL.)

Górski

1983 Górski, Karol: Probleme der Christianisierung in Preußen, Livland und Litauen. In: *Die Rolle der Ritterorden in der Christianisierung und Kolonisierung des Ostseegebietes*. Hrsg. v. Nowak, Zenon Hubert. Toruń, 1983. 10–31. (Ordines Militares, Colloquia Torunensia Historica, 1.)

Grundmann

1971 Grundmann, Herbert: Das Schreiben Kaiser Karls IV. an die heidnischen Litauerfürsten 1358. In: *Folia Diplomatica*, 1. (1971) 89–101.

Hein

1942 Hein, Max: Die Verleihung Litauens an den Deutschen Orden durch Kaiser Ludwig den Bayern im Jahre 1337. In: *Altpreußische Forschungen*, 19. (1942) 36–54.

Hellmann

1976 Hellmann, Manfred: *Grundzüge der Geschichte Litauens*. Darmstadt, 1976.

Hocij

1954 Hocij, Mychajlo: Die Krone des Mindaugas. In: *Zeitschrift für Ostforschung*, 3. (1954) 3. sz. 397–415.

Hoensch

2000 Hoensch, Jörg K.: *Die Luxemburger. Eine spätmittelalterliche Dynastie gesamt-europäischer Bedeutung 1308–1437*. Stuttgart, 2000.

Housley

1992 Housley, Norman: *The Later Crusades, 1274–1580. From Lyons to Alcazar*. New York, 1992.

Hunyadi-Pósán

2011 Hunyadi Zsolt-Pósán László: *Krisztus katonái. A középkori lovagrendek*. Debrecen, 2011.

Ivinskis

1939 Ivinskis, Zenonas: A Contribution of the History of the Conversion of Lithuania. In: *Baltic and Scandinavian Countries*, V. (1939) 1. sz. 12–21.

1954 Ivinskis, Zenonas: Mindaugas und seine Krone. In: *Zeitschrift für Ostforschung*, 3. (1954) 3. sz. 360–386.

Jablonowski

1955 Jablonowski, Horst: *Westrussland zwischen Wilna und Moskau. Die politische Stellung und die politischen Tendenzen der russischen Bevölkerung des Grossfürstentum Litauen im 15. Jahrhundert*. Leiden, 1955.

Jakštas

1958–1959 Jakštas, Juozas: Das Baltikum in der Kreuzzugsbewegung des 14. Jahrhunderts. Die Nachrichten Philipps de Mézières über die baltischen Gebiete. In: *Commentationes Balticae*, VI–VII. (1958–1959) 139–183.

Jakubczak

1992 Jakubczak, Sławomir: Jerzy Strumillo – przywódca konfederacji lwowskiej 1464 roku. In: *Społeczeństwo Polski średniowiecznej*, 5. (1992) 245–254.

Jurek

1998 Jurek, Tomasz: Fremde Ritter im mittelalterlichen Polen. In: *Quaestiones Mediaevi Novae*, 3. (1998) 19–49.

Kiaupa

1996 Kiaupa, Zigmantas: Die litauischen Städte im Spätmittelalter – zwischen eigener Herkunft und dem Einfluß ausländischer Nachbarn. In: *Zwischen Lübeck und Novgorod. Wirtschaft, Politik und Kultur im Ostseeraum vom frühen Mittelalter bis ins 20. Jahrhundert. Norbert Angermann zum 60. Geburtstag.* Hrsg. v. Pelc, Ortwin–Pickhan, Gertrud. Lüneburg, 1996. 167–176.

Kiaupa–Kiaupienė–Kuncevičius

2000 Kiaupa, Zigmantas–Kiaupienė, Jūratė–Kuncevičius, Albinas: *The History of Lithuania before 1795.* Vilnius, 2000.

Kristó

1983 Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi.* Bp., 1983.

Kuczyński

1997 Kuczyński, Stefan Krzysztof: „Heroldowie króla polskiego.” *Venerabiles, nobiles et honesti.* Toruń, 1997.

Lővei

1987 Lővei Pál: A Sárkányrend fennmaradt emlékei. In: *Művészet Zsigmond király korában, 1397–1437. Tanulmányok.* Szerk.: Beke László–Marosi Ernő–Wehli Tünde. Bp., 1987. 148–179.

Mályusz

1984 Mályusz Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon.* Bp., 1984.

Meltzer

1940 Meltzer, Franz: *Die Ostraumpolitik König Johans von Böhmen. Ein Beitrag zur Ostraumfrage im 14. Jahrhundert.* Jena, 1940. (Beiträge zur mittelalterlichen und neueren Geschichte, 12.)

Mickūnaitė

2006 Mickūnaitė, Giedrė: *Making a Great Ruler: Grand Duke Vytautas of Lithuania.* Bp.–New York, 2006.

Mierzyński

1893 Mierzyński, Anton: Der Eid des Keistutis im Jahre 1351. In: *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia*, 18. (1893) 104–112.

Nikžentaitis

1999 Nikžentaitis, Alvydas: Prisoners of War in Lithuania and the Teutonic Order State (1283–1409). In: *Der Deutsche Orden und der Zeit der Kalmarer Union 1397–1521.* Hrsg. v. Nowak, Zenon Hubert–Czaja, Roman. Toruń, 1999. 193–208. (Ordines Militares. Colloquia Torunensia Historica, X.)

2004 Nikžentaitis, Alvydas: Litauen unter den Grossfürsten Gedimin (1316–1341) und Olgard (1345–1377). In: *Die „Blüte“ der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert.* Hrsg. v. Löwener Marc. Wiesbaden, 2004. 65–74. (Deutsches Historisches Institut Warschau. Quellen und Studien, 14.)

Ochmański

1980 Ochmański, Jerzy: Gesellschaft und Wirtschaft Litauens vom Ausgang des 14. Jahrhunderts bis 1655. In: *Studia Historiae Oeconomicae*, 15. (1980) 131–159.

Paravicini

1995 Paravicini, Werner: *Die Preussenreisen des europäischen Adels.* Teil 2. Sigmaringen, 1995. (Beihefte der Francia 17/2.)

Petrauskas

2004 Petrauskas, Rimvydas: Der Frieden im Zeitalter des Krieges. Formen friedlicher Kommunikation zwischen dem Deutschen Orden und dem Großfürstentum Litauen zu Beginn des 15. Jahrhunderts. In: *Annaberger Annalen*, 12. (2004) 28–42.

2006 Petrauskas, Rimvydas: Knighthood in the Grand Duchy of Lithuania from the Late Fourteenth to the Early Sixteenth Countries. In: *Lithuanian Historical Studies*, 11. (2006) 39–66.

Pohanka

2011 Pohanka, Reinhard: *Das Rittertum*. Wiesbaden, 2011.

Rowell

1992 Rowell, Stephen C.: A Pagan's Word: Lithuanian Diplomatic Procedure 1200–1385. In: *Journal of Medieval History*, 18. (1992) 145–160.

1996 Rowell, Stephen C.: Unexpected Contacts Lithuanians at Western Courts, c. 1316 – c. 1400. In: *The English Historical Review*, 111. (1996) 442. sz. 557–577.

Samsonowicz

1996 Samsonowicz, Henryk: Wizerunek Europy z początku XV wieku. In: *Sztuka około 1400. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Poznań, listopad 1995*. Ed.: Hranowska, Teresa. Warszawa, 1996.

Sandberger

1937 Sandberger, Dietrich: *Studien über das Rittertum in England, vornehmlich während des 14. Jahrhunderts*. Berlin, 1937.

Selart

2007 Selart, Anti: *Livland und die Rus' im 13. Jahrhundert*. Köln–Weimar–Wien, 2007. (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 21.)

Semkowicz

1914 Semkowicz, Władysław: Braterstwo szlachty polskiej z bojarstwem litewskim w unii horodelskiej 1413 roku. In: *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*. Wydal Wojciech Baranowski. Kraków, 1914. 393–446.

Zajączkowski

1929 Zajączkowski, Stanisław: Wilhelm de Machaut i jego wiadomości do dziejow Polski i Litwy w XIV w. In: *Kwartalnik Historyczny*, 43. (1929) 217–228.

1939 Zajączkowski, Stanisław: Die Geschichte Litauens bis 1386 in der polnischen Geschichtsschreibung der letzten 20 Jahre. In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 4. (1939) H. 1–2. 136–148.

Zombori

1988 Zombori István: *Lovagok és lovagrendek*. Bp., 1988.

LÁSZLÓ PÓSÁN

CHIVALRIC CULTURE IN LATE MEDIEVAL LITHUANIA

The relationship between the Teutonic Order and Lithuania in the 14th century was on the final count determined by mutual hostilities and military actions launched against each other. Despite an almost constant state of hostility, certain cultural interaction, and the transfer of moral and intellectual values, were evidently also part of their relations. The most spectacular and certainly most completely documented element of this transfer was the adoption by the Lithuanian elite of European chivalric warfare, thanks to which by the mid-14th century chivalric culture had also become rooted in the last realm of Europe to adopt the Christian faith.